

Εἶναι τὸ μαγικὸ κλειδὶ ποὺ ἀνοίξε σ' αὐτὴ τὴν Ὠραία Πύλιν
τοῦ Πάνθεου τῆς παγκόσμιας ποιητικῆς δημιουργίας.

Ὁ Παλαμᾶς ἐπάλεψε καὶ νίκησε.

Πέρασε στὴν Ἀθανασία.

ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ, ΦΛΕΒΑΡΗΣ 1926

Κ. Ν. ΠΑΠΠΑΣ

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ : Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Κυρίες, Κύριοι,

Ὅταν ὁ Ροῖδης, στὰ 1879, θρηγῶντας τὸ θάνατο τοῦ Βαλαωρίτη κ' ἐκφράζοντας λύπη γιὰ τὸ σῶπασμα τοῦ Παράσχου, μάταια ζητοῦσε γύρω του κάποιον ἄλλο ποὺ νὰ τὸν κρίνῃ ἄξιο, μ' ὅλη τὴ δυνατὴ συγκατάβαση, τοῦ τίτλου τοῦ ποιητῆ, ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς δὲν εἶχεν ἀκόμα δημοσιέψῃ τὴν πρώτη ποιητικὴ του συλλογὴ.

Ποὺ νὰ φανταζόταν ὁ θαυμάσιος συγγραφέας τῶν «Εἰδώλων» πὼς ὕστερ' ἀπὸ λίγα χρόνια θ' ἀναδίνονταν ἀπὸ τὴ Νεοελληνικὴ λύρα φωνές ποὺ λές κ' ἦσαν προωρισμένες στὸ κύλημα τοῦ χρόνου ν' ἀναστήσουν, συνεχίζοντας, τοὺς Πινδαρικοὺς Ὑμνους! Καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς ὅλο τὸ ἀρχαῖο κάλλος. Τὴν πηγὴ κάθε ὁμορφιάς ποὺ πλούσια χύνεται στὴ γῆ τῶν θεῶν, ἐκεῖ ὅπου γεννήθηκε κι ὁ Παλαμᾶς, ὁ τρανὸς ὑμνητὴς τῆς καὶ λάτρης των.

Μ' ἂν ἡ σκιὰ τοῦ Ροῖδῃ ἱκανοποιῖται σήμερα γιατί ἡ Ποίηση κατέχει τὴν πρώτη θέσιν στὴν Ἑλληνικὴ Διανόησιν μ' ἓνα κορυφαῖον ἀντιπρόσωπό της, ἐμεῖς μὲ τὴ σειρά μας θλιβόμαστε γιὰ τὸ κενὸ ποὺ ἄφησε πίσω του ὁ ἀξέχαστος ἐκεῖνος κριτικὸς καὶ δὲ βλέπομε γύρω μας ἓναν ἀντάξιο διάδοχό του νὰ μιλήσῃ μὲ τὸ ἀνάλογο ἀνάστημα καὶ τὸ πρεπούμενο κῆρος, πλατεῖά, οὐσιαστικὰ καὶ βαθεῖα γιὰ τὸ γιγάντιο ἔργο τοῦ ποιητῆ.

Καὶ θὰ φθάναμε στὸ τολμηρὸ — μὰ ὅχι καὶ παράλογο συμπέρασμα — πὼς μόνον ἓνας κριτικὸς Παλαμᾶς εἶνε σὲ θέσιν νὰ μᾶς φανερώσῃ ὅλους τοὺς θησαυροὺς κι ὅλα τὰ μάγια τοῦ Καλλιτέχνη Παλαμᾶ.

Γιατί ὥς τὰ τώρα τίποτε ψυχολογικώτερο, τίποτε στοχαστικώτερο, τίποτε ὁμορφώτερο δὲν ἔχομε διαβάσει — τί λέω! — δι-

δαχτῇ — γιατί οἱ μελέτες κ' οἱ κριτικὲς τοῦ Παλαμᾶ εἶνε μιὰ καθ' αὐτὸ ἀνώτερη διδασκαλία πὺν διαφεύγει ἴσως τῶν κοντόφθαλμων καὶ τῶν μοχθηρῶν τὴν προσοχή, — πάνω στὴν πολύμορφη καὶ πολύεδρη τέχνη του ἀπὸ τὴν ἴδια του ἀναλυτικὴ, μὰ τόσο τίμια, ἐξομολόγησι.

Γιατὶ ὁ Παλαμᾶς πρὸ παντὸς εἶνε τίμιος, μ' ὅλη τὴν κυριολεξία, εἶνε ὕπερευγενικός.

Πιστὸς στὶς φιλολογικὲς του ἀρχὲς καὶ γλωσσικὲς του πεποιθήσεις, σὲ πολλὰς περιστάσεις ἐβροντοφώνησεν ἀπροκάλυπτα τὴ γνώμη του καὶ δὲν ἐδείλιασε, νὰ ρίξῃ κατάσαρκα, — μὲ κίνδυνο νὰ χάσῃ τὴ θέσῃ του — στοὺς ἀνίδεους συνταγματολόγους πὺν ψήφισαν τὸ γελοῖο ἄρθρο γιὰ τὴ γλῶσσα, τὸν καυστικώτατο μύδρο : «ὁ μαλλιαρισμός, μὲ τ' ὄνομα τοῦτο βάφτισε, θὰ πεῖ μιὰ μέρα ἡ ἱστορία, ἓνας πρόστυχος καιρὸς ἀντιποιητικώτατος κάθε τι πὺν εἶχε ἢ ἤθελε νὰ κάνει φτερά, ὁ μαλλιαρισμός τὸ εἶπα καὶ τὸ ξαναλέω, εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ μου. Εἶναι στιγμὲς πὺν κάθε ἄνθρωπος πρέπει νὰ δίνει τὸ παρὸν καὶ νὰ στέκεται στρατιώτης».

Εὐσυνείδητος, πρόθυμος ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ὅποιαν ἀξία καθενός, κι ἂν ἀκόμα αὐτὸς ἔτυχε κάποτε νὰ τὸν πικράνῃ, μ' αὐστηρὸς ἀπέναντι ἐκείνων πὺν χωρὶς νᾶχουν κανένα φιλολογικὸ τίτλο βγαίνουν, νομίζοντας πὺς θὰ ἐπιδειχτοῦν, γιὰ νὰ ἐπικρίνουν ἢ νὰ κολακίζουν.

Δὲ λογαριάζει τοὺς ἔπαινους πὺν προέρχονται ἀπὸ τοὺς παρὰσιτους τῆς τέχνης, οὔτε στέκει ἀναξιόπρεπα μπροστά τους μὲ θυμιατὸ κακολίβανης εὐγνωμοσύνης.

Ἀγαπᾷ τοὺς νέους λογοτέχνες μὲ τὴ μεγαλόκαρδη στοργὴ πατέρα πὺν ποθεῖ νὰ δῇ ἴσα ἢ ἀνώτερα τὰ παιδιὰ του ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, γιατί ἀγαπᾷ μ' ὅλη του τὴν ψυχὴ τὴν πατρίδα του, ἀγαπᾷ τὴ φυλὴ του καὶ λαχταρᾷ τὸ μεγαλεῖο της.

Γι αὐτὸ τοὺς ἐνθαρρύνει στὸ καλλιτεχνικὸ τοὺς ξεκίνημα, ἂν βλέπῃ πὺς τὸ καρὰβι τους εἶνε καμωμένο τέτοιο πὺν μιὰ μέρα νὰ φτάσῃ γεμάτο πλοῦσιο φορτίο σὲ κάποιο λιμάνι τῆς Ἰδανικῆς Πολιτείας.

Καὶ τ' ὁμολογεῖ μὲ τόση δίκαιη περηφάνεια.

«Μ' ἀρέσει νὰ συλλογίζωμαι πὺς πρῶτος ἐγὼ χαϊρέτισα μὲ τὸ πρεπούμενο στρατιωτικὸ—ἄς τὸ εἰποῦμε σχῆμα στὴ δημοκρατία τῶν γραμμάτων (στὴ βασιλευόμενη, θὰ ταίριαζε νὰ λέμε δημοκρατία), τοὺς ἀρχαιότερους ἢ νεώτερους, ἀδιάφορο, στρατιῶτες τοῦ στίχου, κάπως πρὶν οἱ ἄλλοι ἀρχίσουν νὰ ὑποπεύωνται πὺς κάτι τρέχει.»

Σεμνός, στην όμιλία του πού εἶνε καθαυτό αἰσθητική ἀπόλαυση, πολὺ σπάνια μιᾷ γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Κι ἂν τυχὸν ἀναγκάζεται καμμιὰ φορὰ ν' ἀπαντήσῃ ἀπὸ λεπτότητα σὲ σχετική ἐρώτηση τοῦ ἐπισκέπτη του, μὲ πόση μετριοφροσύνη, μὲ πόση μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς συστολή ἐκφράζεται.

Ἡ φωνή του πού ὡς ἐκείνη τῇ στιγμῇ μιλοῦσε μὲ τόσο ἐνθουσιασμό γιὰ Ἑλλήνες καὶ ξένους ὁμοτέχνους του, μ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς ἐργασίας καὶ τῆς σταδιοδρομίας τους, παίρνει ἓνα χαμηλότερο τόνο.

Δὲ μένει ἀσυγκίνητος στὶς αὐθόρμητες ἐκδηλώσεις ἐκείνων πού παρακολουθοῦν τὸ ἔργο του μ' ἀληθινὴ ἀγάπη καὶ πού οἱ μεγάλοι πρεπεῖς στροφές του ξυπνοῦν μέσα στὴν ψυχὴ τους ἄπειρους κόσμους ἰδεῶν καὶ ρίχνουν μέσ' στὴ φαντασία τους τὸ σπόρο μιᾶς νέας ὥραίας βλάστησης.

Μὰ ἐξ ἄλλου ἀποστρέφεται τὸ θόρυβο, τὶς τυμπανοκρουσίες καὶ τὶς ὄψιμες τυπικὲς φιλοφρονήσεις.

«Ἀντιπαθῶ, λέει σ' ἓνα του γράμμα, σὲ ὅ,τι πανηγυρικὸ συνδέεται μὲ τ' ὄνομά μου. Ἡ γνώμη σας γιὰ μένα, ἓνα ποιημά σας μὲ τ' ὄνομά μου, τὰ ἄρθρα τοῦ Γλαύκου Ἀλιθέρση, δείγματα τέτοια μοῦ φτάνουν καὶ τὰ δέχομαι εὐγνώμονα. Πλατύτερα, δημοσιώτερα, πομπικώτερα πράγματα μ' ἀφίνουν ἀδιάφορο. Στὶς μεγάλες εὐρύχωρες ἐκκλησιᾶς ἢ θὰ κρυόνω ἢ ὁ πολὺς κόσμος θὰ μ' ἐνοχλεῖ. Μιὰ λειτουργία σ' ἓνα ἐξωκκλησάκι, τί θρησκευτικὴ συγκίνηση μπορεῖ νὰ δώσῃ. Ἀλλὰ μήπως μπορῶ νὰ σᾶς ἐμποδίσω; Στὸ πέρασμά σας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μὲ εἶδατε καλογερικὰ σ' ἓνα δωμάτιο σὰν κελλί, σ' ἓνα γραφεῖο ὑπηρεσιακὸ καὶ ὅχι καθὼς θὰ ἐπιθυμοῦσατε νὰ μὲ ἰδῆτε σὲ κέντρα....»

Αὐτὸς εἶνε ὁ κυριώτερος λόγος, Κυρίες καὶ Κύριοι, πού ἡ γιορτὴ τῆς «Νέας Ζωῆς» γιὰ τὸ μεγάλο Ποιητὴ εἶνε σεμνὴ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία του καὶ μὲ τὶς παραδόσεις τοῦ συλλόγου μας πού εὐγενικὰ φιλοξενεῖ σήμερα τὸ λαμπρὸ καὶ μὲ τόσο ψηλὸ προορισμὸ σωματεῖο «Αἰσχύλος Ἀρίων».

Ὁ Παλαμᾶς εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ποιητῆς τῆς ιδέας καὶ γι αὐτὸ στὸ Ναὸ του εἶνε καλοπρόσδεχτοι ὅσοι τὴ ζωὴ τους ὁμορφαίνουν μὲ τὴν προσήλωση σὲ κάποιον ὥραϊο ἰδανικόν, ἢ ἐκεῖνοι πού τὴ ρεθμίζουν σὲ μιὰν ἀνώτερη δημιουργικὴ ἀνησυχία.

Μ' ἄρᾳ γε εἴμ' ἄξιος νὰ παρουσιαστῶ στ' ἅγιο βῆμα τοῦ Ναοῦ αὐτοῦ; Τὸ δικαίωμα μοῦ τὸ παρέχει μόνον ἡ βαθειὰ συναίσθηση

πὼς ἀπὸ τὰ μικρά μου χρόνια ἐλάτρευσα μ' ὅλη μου τὴ θέρμη τὴ μεγαλοέμπνευστή αὐτὴ ποίησι καὶ μὲ τὸν ἄγνόν ἐκείνον ἐνθουσιασμό πὺν μαζί μὲ τὸ δυνάμωμα τῆς σκέψης καὶ τὸ σκάψιμο τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ὁλοένα κρατυνότανε.

Καὶ τὸ αὐστηρὸ κριτήριό τῆς τέχνης, σφυρηλατημένο πάνω στο ἁμόνι τῆς πείρας, τῆς μελέτης καὶ τῆς ἀντιπαρβολῆς μὲ ἄλλους φημισμένους ξένους συγγραφεῖς, καὶ βάζοντας κατὰ μέρος καθ' ἔθνηκὴ μεροληψία, ἀποκρυσταλλώθηκε στὴν πεποίθησι πὼς ὁ Παλαμᾶς στέκει ὄχι μόνο στὴν ψηλότερη κορυφὴ τῆς σύγχρονης Ἑλληνικῆς Ποίησης μὰ καὶ σὲ μιὰν ἀπὸ τίς ψηλότερες τῆς παγκόσμιας.

Κι ἂν ἡ γνώμη αὐτὴ δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ εἰπωθῇ, γιὰτὶ δὲ συνοδευότανε μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῆς μεγάλης φ ὶ ρ μ α ς, σήμερα ὁμως πὺν τὸ κηρύχουν πέρα ὡς πέρα ἀμερόληπτοι κι ἄξιοι τεχνῖτες τοῦ λόγου, μεστοὶ σὲ μόρφωση καὶ σοφία, πὺν ἀνῆκουν στὰ πιὸ προηγμένα σὲ πολιτισμὸ ἔθνη,—θὰ διαβάσετε τίς κρίσεις τους στὸ πανηγυρικὸ τῆς «Νέας Ζωῆς»—δὲν ἔχει κανένα δισταγμὸ νὰ διαλαληθῇ.

Μὰ μὴ νομίζετε πὼς θὰ σᾶς κάνω κριτικὴ τοῦ ἔργου τοῦ Παλαμᾶ. Δὲν ἔχω τὰ προσόντα τοῦ κριτικοῦ, πρὸ πάντων γιὰ ν' ἀναλύσω ἓνα τόσο πολυσύνθετο ἰδεολογικὸ καὶ φιλοσοφικὸ ἀριστοτέχνημα. Εἰν' ἀλήθεια πὼς τὸ αἰσθάνομαι βαθειά, μ' ὅλη τὴν καλλιτεχνικὴ συγκίνηση. Κι αὐτὸ τὸ κ ἄ τ ι θὰ εὐχόμουν νὰ τὸ εἶχαν καὶ μερικοὶ πὺν μὲ κριτικὲς ἀξιώσεις δογματίζουν τόσο ἐπιπόλαια κι ἀνόητα.

Καὶ παίρνοντας ἐνθάρρυνση ἀπὸ τὴ σοφὴ γνώμη τοῦ Ἀμιέλ πὼς : «Τὸ νὰ καταλαβαίνης ἀξίζει πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ κρίνης», σᾶς παρακαλῶ τὰ λόγια μου αὐτὰ νὰ τὰ χαρακτηρίσετε ὄχι σὰν ἐνὸς ἱερέα πὺν λειτουργεῖ μ' ὅλη τὴν ἐπισημότητα, μὰ σὰν ἐνὸς προσκυνητῇ πὺν εὐλαβητικὰ προσεύχεται.

Στὴν Πάτρα πρωτάνοιξε τὰ μάτια του στὴ μέρα, στὰ 1859. Δὲν ἐγνώρισε καλὰ καλὰ γονεῖς. Τοὺς θυμᾶται σὰν ὄνειρο τοῦ ὄνειρου. Ἑφτὰ χρονῶ πεντόρφανο παιδάκι τὸν ἔφεραν μιὰ νύχτα μέσα σ' ἓνα καϊκάκι, στὸ Μεσολόγγι, στοῦ θεῖου του τὸ σπίτι. Ἐκεῖ ἡ πρώτη του δουλειὰ ἦταν νὰ τραβηχτῇ στὸ τραπεζάκι τῆς σάλας καὶ νὰ διαβάξῃ τὸ «Γεροστάθῃ» πὺν εἶχε φέρει μαζί του ἀπὸ τὴν Πάτρα.

Αὐτὸ ἦταν τὸ χαρακτηριστικὸ φανέρωμα τῶν τάσεων τοῦ μελλοντικοῦ ἀνθρώπου τῆς σκέψης καὶ τῆς τέχνης. Μιᾶς βαθυστόχα-

στης σκέψης και μιᾶς μεγαλόπνοης τέχνης πού ἤρθαν νὰ καθαρίσουν και νὰ τονώσουν τοὺς πνεύμονες τοῦ ἔθνους, τοὺς μολυσμένους ἀπὸ τὸ σχολαστικισμό και τὸ λογιοτατισμό.

Δεκάξη χρονῶ ἐγκαταστάθηκε ὀριστικὰ στὴν Ἀθήνα και δημοσίεψε τὸ πρῶτο του ποίημα στὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Εἰρηναίου Ἀσωπίου.

Γι αὐτὸ γιορτάζεται και ἡ πεντηκονταετηρίδα του.

Ἐνεγράφηκε στὸ Πανεπιστήμιο γιὰ νὰ σπουδάσῃ νομικά, μὰ γρήγορα τὰ παράτησε γιὰ ν' ἀγκαλιάσῃ τὴ φιλολογία, ἀντίθετα μὲ τὸ στενὸ του φίλο και διαλεχτὸ συμπολίτη μας κ. Νίκο Καμπᾶ πού ἄφισε τὴν ποίηση γιὰ νὰ ἐγκολπωθῇ τὴ Θέμιδα.

Τὰ πρωτόλειά του φανήκανε στὴν καθαρεύουσα. Δὲν ἄργισε ὅμως, ἀκολουθώντας τὸ ὑπέροχο ἐπαναστατικὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη και θαυμάζοντας τὸ Σολωμό, τὸ Βαλαωρίτη και τὴ Δημοτικὴ Μοῦσα νὰ δοκιμάσῃ τὸ τραγοῦδι του πάνω στ' ὄργανο τὸ γεμάτο ἐκφραση, αἶσθημα και μουσικότητα, στὴ λαϊκὴ μας γλῶσσα.

Μὰ κι αὐτὴ μέσα στὸ ἀπέραντο ἔργο τοῦ Παλαμᾶ, σὰ μέσα στὴν πιὸ φιλόξενη και γόνιμη γῆ, μπόρεσε νὰ δείξῃ ὅλες τὶς ποιικιλίες τῆς ὁμορφῆς ἀνθισθῆς της και ν' ἀναπτυχθῇ καλλιτεχνικά.

Χρησιμοποιώντας μ' ἐκλεκτικότητα τὸ ἀφθονο ὕλικό της, ἐστόλισε τὴ Νεοελληνικὴ Τέχνη μὲ τοὺς ρυθμοὺς μιᾶς γοητευτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Στὰ χέρια του ὁ ἐλεύθερος στίχος, ὁ πολύτροπος, ὅπως τὸν ὀνομάζει, γίνεται πλαστικώτατος κ' ὑποταχτικὸς στὴν ἁρμονία — χωρὶς γι αὐτὸ νὰ λιγοστεύῃ τὰ κελαδήματα τῆς Ρίμας, τῆς Δεκάτης Μούσας, τῆς «μόνης χορδῆς πού προσθέσαμε οἱ νεώτεροι στὴ λύρα», γιὰ νὰ θυμηθῶ και τὸν Οὐαίλντ' και γενικὰ ἡ μετρικὴ ἀποχτᾶ ὅλο και νέα λυγίσματα και συνταιριάσματα.

Ὁ Παλαμᾶς μὲ τὸ νὰ περάσῃ τὰ παιδιάτικά του χρόνια στὸ Μεσολόγγι, τὴν καρδιὰ τῆς παλληκαρίσιας Ρούμελης, ἐκεῖ ὅπου

... ἀπ' τῆς τρίκορφης Βαράσοβας τὰ ὕψη,
σὰν ἀπὸ πύργου δῶμα δέσποινα ἡ Σελήνη
στὰ ὀλόστρωτα νερὰ τὴν ὄψη της θὰ σκύψῃ.

(Ἀσάλευτη Ζωή, Πατρίδες).

ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴ νοιώσῃ τοὺς πατριωτικοὺς παλμούς πού ἐζώη-
ρευναν οἱ θρόλοι τῶν Ἀρματωλῶν και τῶν ἀντρείων πολιορκη-
μένων ὀλόγυρα στὴ λιμενοθάλασσα ὅπου

ἀπ' τὸ κανάλι οἱ πάσσαρες μὲ τ' ἀπλωτὰ πανιὰ
γυρίζουν περίμα

κι ὁ ξακουσμένος Μπαταριάς ξυπνοῦσε τὴ λεβεντιὰ τοῦ
κόσμου μὲ τὸ βιολί του.

Γι αὐτὸ κ' ἡ πρώτη του ποιητικὴ συλλογὴ, ποὺ φάνηκε στὰ
1886, ἐπιγράφεται «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου», ἀξιοσημείωτη
γιὰ τὴ γερὴ λυρική ἀντίδραση ποὺ ἔφερε στὴν καθαρειουσιάνικη
σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν.

Τρία χρόνια ὕστερ' ἀπ' αὐτὴ τὴ συλλογὴ δημοσιεύθηκε ὁ
«Ὑμνος εἰς τὴν Ἀθηνᾶν» ποὺ ἀκολούθησαν τὰ «Μάτια τῆς Ψυχῆς
μου» καὶ τ' ἄλλα βιβλία ποὺ βλέπετε λεπτομερῶς στὴ βιβλιογρα-
φία τοῦ πανηγυρικοῦ τεύχους.

Δηλαδή τριάντα ὁλόκληροι τόμοι, ἀντιπροσωπευτικοὶ ὅλων
σχεδὸν τῶν κλάδων τῆς λογοτεχνίας, ἔξδν ἀπὸ τὴν ἀπειρὴ ἀνέκδοτη
ἐργασία, τριάντα κρουνοὶ μιᾶς ἀστείρευτης εὐτυχῶς μεγαλοφυΐας.

Κι ὅμως ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτὴ μορφή εἶνε ὑποχρεωμένη ἀπὸ τὴ
βιοπάλη νὰ σπαταλᾷ τὶς καλύτερες ὥρες, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ δι-
μιουργήσῃ ἢ νὰ περιμαζέψῃ τὴ σκόρπια παραγωγὴ, μέσα στοὺς
τοίχους τῆς γραμματείας τοῦ Πανεπιστημίου μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ
μένουν ἀκόμα δυὸ χρόνια γιὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰ τριάντα, τ' ἀπα-
ραίτητα γιὰ τὴ σύνταξη.

Ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία ἄς κοκκινίσῃ λιγάκι διαβάζοντας ὅσα
γράφει ὁ διάσημος Ὁλλανδὸς καθηγητῆς τῆς Βυζαντινολογίας καὶ
νεώτερης Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Leiden
D. Hesseling : «Ὅταν σημάνῃ ἡ τελευταία του ὥρα, θὰ γυρέψουν
νὰ τοῦ στήσουν ἀνδριάντα· στὸ ἀναμεταξὺ τὸν ἀφίνουν νὰ ἔχτελῃ
δημόσιες ὑπηρεσίες ποὺ βλάπτουν τὴ φιλολογικὴ του δράση».

Ἡ ποίηση τοῦ Παλαμᾶ εἶνε ἀρρενωπὴ, γεμάτη ὑγεία, ποίηση
ἀκμῆς, πλούσια σὲ ρυθμούς, σὲ μέτρα, σὲ μορφές, σὲ νοήματα, σὲ
στοχασμούς, σ' αἰσθαντικότητα, σὲ φιλοσοφικὸ λυρισμό.

Πάνω στὴν ἡρεμὴ κλασικὴ ἔμπνευση ἔρχεται ν' ἀλαφροκουμ-
πῆσῃ σὰν ὄνειρο ἓνα ὠραῖο σύμβολο καὶ πίσω ἀπ' τοὺς βράχους τοῦ
σμαραγδένιου νησιοῦ ξανοίγεται τὸ τρικυμισμένο πέλαγο.

Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα μὲ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωές της, τὶς
Μοῦσες καὶ τὶς Χάριτες, τοὺς μύθους καὶ τὶς παραδόσεις της, τοὺς
σοφοὺς καὶ τοὺς τεχνῖτες της ξαναζῇ μέσα στὶς στροφές τοῦ Παλαμᾶ

κ' ἡ ψυχὴ μας μαγεύεται στὸ θεσπέσιο αὐτὸ συγχρονισμό πού μᾶς μεταδίνει

τὴν ἱερὴ φλόγα ἀρχαία σὲ νέο καλάμι κρυμμένη.

Μὰ κ' ἡ Βυζαντινὴ ἐποχὴ ἀνασταίνεται μεγάλοπρεπα μὲ τὴν ἐπικὴ μὰ τόσο μελωδικὴ καὶ βαθύπνοη «Φλογέρα τοῦ Βασι-
ληᾶ» κ' ἡ σκλαβωμένη Ἑλλάδα πού μέσα στοὺς συγκινημένους στί-
χους του χύνει ὅλο τὸ μοιρολόϊ της. Ἡ Ρωμιοσύνη ! Ἡ τόσο ἄδι-
κα καταφρονεμένη. πού ζῇ καὶ λ ι ὡ ν ε ι μέσ' στὰ

Γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολιτικά
μακρόσυρτα τραγούδια ἀνατολίτικα, λυπητερά,
(Καημοὶ τῆς Λιμνοθάλασσας, Ἀνατολή)

μὰ πού τῆς φανερώνει τόση ἀγάπη καὶ στοργὴ ὁ Ποιητής:

ᾠ Ρωμιοσύνη, ὦ μάννα μου ! καὶ ὦ κόρη ἐσὺ τῆς ὁμορφης,
Μέσα στίς ὁμορφες, Μητέρας ! τὰ στερνὰ παιδιὰ σου,
Γιὰ νὰ σκεπάσουν κάποια τοὺς ἀσκήμια καὶ ντροπῇ,
Ἐσέ εἶπαν ἄσκημη, ντραπήκανε γιὰ τὸνομά σου.
Μὰ πάντα ἐκεῖνο στίς κορφὰς τὸ μελετᾶνε ἀπείραχτο
Τρανὰ τοῦ Ὀλύμπου οἱ ραψωδοί, καὶ τᾶξια παλληκάρια,
Κ' ἐγὼ τὸ γράφω μὲ χρυσᾶ στὸ μέτωπό σου γράμματα,
Καὶ τὸ φιλῶ στὰ ματωμένα σου ποδάρια !

Καμμιά σημαντικὴ στιγμή τῆς συγκαιρινῆς μας ἐθνικῆς ἱστο-
ρίας, εἴτε θριαμβικὴ, εἴτε δύστηνη—ὡς τὴν τελευταία μας Μικρα-
σιατικὴ τραγωδία—δὲν ἔμεινεν ἀμεταλάβωτη ἀπὸ τὸ δυσκοπότηρό του,
εἴτε σὰν εὐλογία, εἴτε σὰ βάλσαμο πού νὰ σταλάξῃ μέσ' στὴν καρ-
διὰ τῆς φυλῆς τὴν ἐλπίδα γιὰ ἓνα καλύτερο αὔριον.

Οὔτε τὸ ἀνάθεμα σκληρό, μήτε ὁ πνιγμένος θρῆνος,
Ἄ ! καὶ στὸ μαῦρο Γολγοθᾶ τῶν ἐθνικῶν παθῶν,
θεῖε Ἀγγελε τοῦ τραγουδιοῦ, βόηθα ν' ἀνθίσῃ ὁ κρῖνος
τῶν Εὐαγγελισμῶν !

Εἶνε ἡ πρώτη στροφὴ τοῦ ἔξοχου τραγουδιοῦ τῶν προσφύγων
γιὰ τὸ ὁποῖο γράφει μ' ἐνθουσιασμό στὸ πανηγυρικὸν ὁ Ἰταλὸς
λόγιος Palmieri.

«Εἶμ' ἓνας ἄνθρωπος, μᾶς λέει, πού μὲ τὸ τραγοῦδι γεννή-
θηκε καὶ μὲ τὸ τραγοῦδι θὰ πεθάνῃ. Κ' ἔτσι μὲ τὴν τέτοια τὴν

ἀγάπη μου φτάνω για νὰ κλείσω μέσα στὴν ἀγκαλιά μου, κι ἄς εἶνε στενή, τὴν κατὰπλατὴ πατρίδα μου. Γιατὶ κ' ἡ πατρίδα μου ἀπὸ τὸ τραγοῦδι βλάστησε, βλασταίνει καὶ θὰ βλαστήσῃ...»

Νὰ τὸ μεγάλο του ΠΙΣΤΕΥΩ! Τὸ γλυκύτερό του ΙΔΑΝΙΚΟ!
Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ!

Τὰ σοννέτα τ' ἀφιερωμένα στὶς «Πατρίδες», ἐξὸν ἀπὸ τὴν ἄρτια τεχνικὴ τους, ἔχουν κι ὅλη τὴ θέρμη τῆς εἰλικρίνειας κι ὅλη τὴν πηγαία δροσεράδα.

Μέσα σ' ἓνα ἀπ' αὐτά, τὸ χαρισμένο στὴν πεντάμορφη Κέρκυρα, θαυμάσετε πλοῦτον εἰκόνων καὶ πλαστικότητα στίχων:

Ἐκεῖ ποῦ ἀκόμα ζοῦν οἱ Φαίακες τοῦ Ὀμήρου
 Καὶ σμίγ' ἡ Ἀνατολὴ μ' ἓνα φιλὶ τὴ Δύση,
 Κι ἀνθεῖ παντοῦ μὲ τὴν ἑλιά τὸ κυπαρίσσι,
 Βαθύχρωμη στολὴ στὸ γαλανὸ τοῦ Ἀπείρου,

Ἐκεῖ ἡ ψυχὴ μου ὠρέχτηκε νὰ γλυκοζήσῃ
 Στὸ μεγαλόπετρο ὄραμα τῆς γῆς τοῦ Πύργου,
 Ἐκεῖ ποῦ χύνονται σὰν ὁμορφιὲς ὄνειρου
 Ἡ μάννα τῆς αὐγῆς, τῆς ἁρμονίας ἡ βρύση.

Τὰ θάνατου Τυφλοῦ μὲ νέα φωνὴ ἑλληνίδα
 Σοφὰ ἐκεῖ πέρα' ἀντιλαλοῦν οἱ ραψωδίες,
 Ἐκεῖ ἀναπνέει ἀπὸ τὰ ρόδα εὐωδίες

Τοῦ Σολωμοῦ ἡ σκιά σὲ Ἠλύσια, καὶ τεχνίτης
 Ἐκεῖ τῆς λύρας ξαναζῇ καὶ τὴν πατρίδα
 Καὶ τὴ δόξα ὁ Δημόδοκος ὑμνεῖ τῆς Κρήτης.

(Ἀσάλευτη Ζωή, Πατρίδες).

Σὲ ἄφθαστης χάρης καλλιτεχνικὸ σύμπλεγμα προβάλλουν χερσοπιασμένες ἢ ἀρχαία ἐπικὴ ποίηση μὲ τὴν ἑφτανησιώτικη λυρική ἀναγέννηση καὶ μαζὶ μὲ τὸ ἄσμα τοῦ τυφλοῦ Δημόδοκου ἀκούεται ἡ σοφὴ λαλιὰ τοῦ Πολυλά καὶ ὁ μεγαλόστομος Ὁ ρ κ ο ς τοῦ Μαρκορά. Ἡ σκηνὴ ξετυλιγμένη ἀνάμεσα στοὺς ἀνασασμοὺς τῶν ρόδων τοῦ ὀλοθέλητρου νησιοῦ, ἀντικρὺ στὸ ἐπιβλητικὸ μεγαλεῖο τῆς Ἡπείρου.

Ὁ Παλαμᾶς μᾶς μπάζει σ' ὅλα τὰ περιβόλια τῆς τέχνης του. Ζωγράφος, προσωπογράφος καὶ τοπιογράφος, γλύπτης κι ἀκόμα μουσικὸς μὲ τὸ ἁρμονικὸ μεταχείρισμα τῶν ἀποχρώσεων καὶ τῶν τόνων, πυκνὸ ἢ ἀνάριο, βαρὺ ἢ ἀλαφρό.

Προσέξτε τὴν ἀπαλότητα τῶν στίχων :

Ἐκεῖ ποῦ χύνονται σὰν ὁμορφιὲς ὄνειρου
Ἡ μάinna τῆς αὐγῆς, τῆς ἁρμονίας ἡ βρύση
καί : Ἐκεῖ ἀναπνέει ἀπὸ τὰ ρόδα εὐωδίες
τοῦ Σολωμοῦ ἡ σκιά σὲ Ἡλύσια...

Μέσα σ' αὐτοὺς λὲς καὶ χαμογελᾷ ὅλη ἡ γλυκεῖα πρίησι τοῦ
μαγευτικοῦ νησιοῦ·

κι ἀντίθετα τὴν τραχύτητα τοῦ στίχου :

στὸ μεγαλόπετρο ὄραμα τῆς γῆς τοῦ Πύργου
ποὺ δείχνει ὅλη τὴν ἄγριαν ὁμορφιά τῶν Ἡπειρώτικων βουνῶν.

Μὰ θέλετε ν' ἀπολάψετε κι ἄλλο μουσικοπλαστικὸ τραγοῦδι ἀν-
τάξιο τῆς ὄνειρεμένης Ἀθήνας ;

Μέσ' στοῦ χειμῶνα τὴν καρδιά, τῆς μυγδαλιάς τὰ λούλουδα,
Ἀπὸ τὸν ἥλιο ἰλάρωσε κι ὁ θυμωμένος μῆνας,
τῆς ὁμορφιάς γύρω τριγύρω ἓνα στεφάνι πλέκετε,
Ξέσκεποι βράχοι καὶ βουνὰ γραμμένα τῆς Ἀθήνας.
Τὰ χιόνια εἶνε στὸν Πάρνηθα σὰν ἀνθισμα κι αὐτά,
Χαϊδεύει τὸν Κορυδαλλὸ δειλὴ χλωράδα ὄνειρου,
Τοῦ θείου τοῦ βράχου τοῦ γελᾷ ἡ Πεντέλη, κι ὁ Ὑμηττὸς
Ἀκούει γυρτὸς τὸ ἐρωτικὸ τραγοῦδι τοῦ Φαλήρου.

Εἶνε μιὰ ἀπὸ τῆς «Ἐκατὸ Φωνές».

Μπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε τί ἁρμονικὴ συμφωνία ἀποτελοῦν ὅ-
λες μαζί ἐνωμένες.

Ὁ Παλαμᾶς εἰδωλολάτρης μαζί καὶ Χριστιανός, κορφολογᾷ κι
ἀπὸ τὶς δυὸ θρησκείες ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ Ὡραίου. Γιατὶ πρὸ παν-
τὸς εἶν' Ὁ Ἕλληνας. Γι' αὐτὸ ἐνῶ οἱ Χριστοὶ τοῦ θυμίζουσιν Ἀπόλλωνες,
οἱ Ἀφροδίτες τοῦ ἔχουσιν τὴν καλωσύνη τῆς Παναγιάς κ' οἱ Πανα-
γιές τοῦ τὴ γοητεία τῆς Ἀφροδίτης· κάτι ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ
παρομοιάσῃ μὲ τὶς ἐξαίσιες εἰκόνες τοῦ Boticelli.

Δὲν ξέρω γιατί μ' ἀρέσει νὰ συγκρίνω τὴν ἔμπνευση τοῦ Πα-
λαμ μὲ τὴν Πειρήνη Κρήνη τῆς Παληᾶς Κορίνθου.

Γιὰ τὸν ποιητικὸ μῦθο τοῦ Πηγάσου ; Γιὰ τοὺς ἐκεῖ κοντὰ
κίονες τοῦ ἀρχαιότερου δωρικοῦ ναοῦ ; Γιὰ τὸ ἀντικρινὸ τῆς Βυ-
ζαντινῆς ρημοκκλησι καὶ τὸ νεώτερο πάνω στὸ ὕψωμα ξωκκλησι τ'

ἝΑη Γιάννη ; Γιὰ τὴν πλούσια καὶ περιποιημένη βλάστηση ποὺ σκεπάζει τὰ μέρη ὅπου στήνοντανε καλλιμάρμαρα οἰκοδομήματα ; Γιὰ ὅλα μαζί ; Ἰσως.

Μέσα στὸ ἔργο του σὰν πολικὸς ἥλιος ἀχτινοβολᾷ ἡ Ἑλληνικὴ Ὅμορφιά, ἀπὸ τὸ πιὸ ἀρχαῖο της φανέρωμα ὡς τὶς σημερινές της ἐκδηλώσεις.—Μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες κι ὁ συγκλονιστικὸς «Θάνατος τοῦ Παλληκαριοῦ».—Γι αὐτὸ καὶ τὸ τραγοῦδι του ποθεῖ νὰ ψάλλῃ μιὰ νέαν ἰδανικὴν Ἑλλάδα ποὺ νὰ συγκεντρώνῃ τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς δόξες ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἀληθινὸ καύχημα τῆς πολιτισμένης ἀνθρωπότητας.

Μὰ μ' ὅλο ποὺ ὁ Παλαμᾶς εἶνε στέρεα στυλωμένος σὲ πανύψηλο βάθρο στὴν Ἑλληνικὴ γῇ, τὸ βλέμμα του διαρκῶς ἐρευνητικό, ξεπερνᾷ τὰ σύνορα τῶν πατρίδων καὶ ρίχνει τὸ φέγγος του στὶς παγκόσμιες διανοητικὲς σφαῖρες κ' ἡ ἀπέραντη θάλασσα τῆς ψυχῆς του ὁλοένα ταράζεται ὅχι μόνο ἀπὸ τὰ κύματα τῶν ἐθνικῶν μὰ καὶ τῶν ἀνθρώπινων συγκινήσεων.

Ὁ Παλαμᾶς εἶνε αἰσθαντικὸς καὶ ὅχι αἰσθησιακός. Ἡ σημαντικώτερη καὶ πιὸ ἀγαπημένη ἐρωμένη του εἶνε ἡ ὑπέρκαλη Μοῦσα Ἰδέα. Ὁ ἔρωτας ἐξαϋλώνεται στὴν ποίησί του. Τὸ αἶσθημά του δὲν καίει σὰ λάβα, μὰ εὐωδιάζει σὰν ἀνθὸς πορτοκαλιᾶς.

Νὰ καὶ τὸ πρωτοξυπνημά του :

Δεκάξι χρόνων εἴμounα,

Κι ἀγάπησα τὴν ὁμορφὴ Ποθοῦλα, τὴν παιδοῦλα·

Τῆς χάρισα μιὰ μέρα τὴν εἰκόνα μου

Μέσα σὲ μιὰ χρυσῇ καρδοῦλα.

Πῆρε τὸ χάρισμα ἡ παιδοῦλα μου, ἡ Ποθοῦλα μου

Καὶ ροδοχάραξε ἡ χαρὰ τὸ κάλλος τὸ γλῶμό της·

Κ' ὕστερα ; τὴν εἰκόνα μου τὴν ἔσκισε, τὴν πέταξε

Καὶ τὴν καρδοῦλα κρέμασε στολίδι στὸ λαιμό της.

(Ἀσάλευτη Ζωή, Ἑκατὸ Φωνές).

Στὴ γυναικεία του πινακοθήκη ξεχωριστὴ θέση ἔχουν οἱ μορφές ποὺ μὲ τὴν καλλονή τους ἐθάμπωσαν κόσμους κ' ἔκαψαν καρδιές (ἀνάμεσα στὶς ἄλλες ἡ Τ ρ ι σ ε υ γ ε ν η) κι ὅσες ἔχουν περισσὶα τὰ ἐγκώμια ἀπὸ τὴν ἱστορία κι ἀκόμα ἐκεῖνες ποὺ εὐτυχίσανε ν' ἀγαπηθοῦν ἀπὸ δοξασμένους ὑμνητές.

Τὸ μεγαλεῖο τοῦ πόνου μᾶς τὸ περιγράφει στοὺς θαυμάσιους στίχους :

.....Κάποιους πόνους
δέν τούς χωράει κι ὁ πλατύτερος θρηῖνος
(‘Ασάλευτη Ζωή, Κορμάτι ἀπὸ τοὺς «Παράδεισους»).

Μὰ ὅσο κι ἂν εἶνε δυνατός ὁ πόνος, πρέπει νᾶχῶμε τὴ δύναμη
νὰ τὸν κυβερνᾶμε, νὰ μὴ τὸν ἀφίνῶμε νὰ μᾶς γονατίσῃ.

Τὸν Πόνο σου ἐδῶ πέρα μὴ τὸν παρατᾶς,
Μὲ μιὰ φροντίδα μητρικὴ ταξίδεψέ τον,
‘Όπου ζωή, ὅπου ὄνειρο, στὰ μακρινὰ καὶ στὰ ψηλά·
Καὶ πῆγαινέ τον ὕστερα καὶ ριζοφύτεψέ τον
‘Εκεῖ στὴ χώρα τὴν κατάνακρη τοῦ ἀμίλητου·
Στὰ μάτια του συμᾶζῶξε καὶ θάψε τὴ φωνή του,
Κι ἀνίσως δὲ βαστάξουνε τὰ μάτια του καὶ κλείσουνε,
Κλείσε κ’ ἐσὺ τὰ μάτια σου καὶ πέθανε μαζί του.

(‘Ασάλευτη Ζωή, ‘Εκατὸ Φωνές).

Γι αὐτό, ὅσο κι ἂν εἶνε σπαραχτικὸς ὁ χαμὸς τοῦ χιλιολάτρευ-
τού του παιδιοῦ ‘Αλκη, τὴν ὑπέρτατη θλίψη τοῦ πατέρα δὲν τὴν
ἀφίνει νὰ ξεσπᾶσῃ σ’ ἀναφυλλητά, μὰ τὴ σκαλίζει στοργικὰ στὸν
«Τάφο» του σὲ τρισεύγενο ἀνάγλυφο ποὺ παίρνει τὴν προπούμενη
θέση πλάι στ’ ἄλλα τοῦ Κεραμεικοῦ—τὴν παρθενικὴν ‘Ηγησὼ καὶ
τὴν ἐνάρετη γυναῖκα τοῦ ‘Αγάθωνος—ποὺ ἀπὸ πάνω τους ἐδιώξαν
γιὰ πάντα τὸ σκοτάδι τῆς λησμονιάς τὰ λαμπερὰ Μάτια τῆς
ψυχῆς του.

Δόστε μου ἔσεῖς τὸν πόνο νὰ τυλίξω
Μέσ’ στὸ σεμνὸ τῆς ‘Αρμονίας χιτῶνα,
Καὶ νὰ κλείσω τὸ δάκρυ στοῦ Μέρου
Τὸ χρυσογυάλι.

(‘Ασάλευτη Ζωή, ‘Εκατὸ Φωνές).

Μὰ κι ἀπέναντι στὸ θάνατο δείχνει τὴν ἴδια ἀξιόπρεπη στάση,
μὲ μιὰ παράκληση στῶν τραγουδιῶν τῆς Μοῖρες ποὺ ἔρχονται νὰ
μᾶς συντροφέουν γιὰ τελευταία φορὰ καὶ μᾶς ἐρωτοῦν τί θέλομε,
σὰ στερνὴ χάρη, νὰ μᾶς τραγουδήσουν ἀπὸ τὰ πιὸ ἀγαπημένα μας
περασμένα.

Τὰ μάτια, ὦ Μοῖρες, κλειῖστε μου
μὲ τὸ βιολὶ τῶν εἴκοσι χρονῶν.

(‘Ασάλευτη Ζωή, Σιγά. Μὴν τρέμης).

Πόση βαθειὰ μελαγχολία μέσα στοὺς δυὸ αὐτοὺς στίχους ποὺ
κλείνουν τὸ ἐσώψυχο αὐτὸ ποίημα μαζί μὲ τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν,

στο σβύσιμο τῆς ζωῆς κι ὅλων μας τῶν ἰδανικῶν !

Μὰ ἡ θλιμμένη διάθεση τοῦ ποιητῆ εὐτυχῶς δὲν εἶνε παντοτινὴ.

Στὶς ὥρες τῆς ἀπογοήτευσης, νὰ ἡ Ἑλπίδα, σὰ μιὰ ἱλαρὴ παι-
δούλα μ' ἀπριλιάτικο πρόσωπο ποὺ ἔρχεται πεταχτὴ καὶ τοῦ φιλᾷ
τὸ μέτωπον ὅπου φωλιάζουν κι ὅλο γεννοβολοῦν τὰ χελιδόνια τῆς
σκέψης.

Ἐφέτος ἄγρια μ' ἔδειρεν ἡ βαρυχειμωνιά
ποὺ μ' ἔπιασε χωρὶς φωτιά καὶ μ' ἠῦρε χωρὶς νιάτα,
κι ὥρα τὴν ὥρα πρόσμενα νὰ σωριαστῶ βαριά
στὴ χιονισμένη στράτα.
Μὰ χτὲς καθὼς μὲ θάρρεψε τὸ γέλιο τοῦ Μαρτιοῦ
καὶ τράβηξα νὰ ξαναβρῶ τ' ἀρχαῖα τὰ μονοπάτια,
στὸ πρῶτο μοσκοβόλημα ἑνὸς ρόδου μακρινοῦ
μοῦ δάκρυσαν τὰ μάτια.

(Ἡ Πολιτεία καὶ Μοναξιά.—Ρόδου μοσκοβόλημα).

Οἱ θύλλες τῆς πατρίδας του καὶ τῆς ζωῆς του ἀκολουθοῦνται
πάντα ἀπὸ ἓνα οὐράνιο τόξο.

Ὁ Ποιητὴς ἔχει τρανὸ καὶ μὲ ποὺ δὲ χάρηκε ὅσο λαχταροῦσε
τὴ φύση πού, κάθε φορὰ ποὺ περιγράφει χαρακτηριστικὰ τοπεῖα,
μᾶς δίνει τὶς ἐκφραστικώτερες συνθέσεις χρωμάτων καὶ φωτισκίων.

Μ' ἂν δὲν ζῇ σ' ἔκταση, ζῇ ὅμως σ' ἔνταση, ἀπὸ τὸν
ἠθικὸ ἐσωτερικὸ του κόσμον καὶ τὸν κόσμον τῶν βιβλίων του ἀντλῶν-
τας τὴ δημιουργικὴ του δυναμικότητα.

Ἡ μόνωση τὸν εὐχαριστεῖ γιατί τοῦ δίνει καιρὸ νὰ σκίψη
βαθύτερα στὸν ἑαυτό του, τοποθετημένο πάντα σ' ἀπόσταση ἀπὸ τὶς
ποταπότητες καὶ χαμέρπειες τῆς ζωῆς.

Ποτὲ δὲν κηλιδώνεται τὸ ἰδανικόν του. Στέκει πάντα ὀρθὸ σὰν
κυπαρίσσι, ὅποιος ἄνεμος κι ἂν φυσᾷ.

Ἀγνάντια τὸ παράθυρό· στὸ βάθος
Ὁ οὐρανός, ὅλο οὐρανός, καὶ τίποτ' ἄλλο·
Κι ἀνάμεσα, οὐρανόζωστον ὁλόκληρο,
Ψηλόλιγνο ἓνα κυπαρίσσι· τίποτ' ἄλλο.
Καὶ ἡ ξάστερος ὁ οὐρανὸς ἡ μαῦρος εἶνε,
Στὴ χαρὰ τοῦ γλαυκοῦ, στῆς τρικυμῖας τὸ σάλο,
Ὅμοια καὶ πάντα ἀργολυγáει τὸ κυπαρίσσι,
Ἦσυχο, ὥραϊο, ἀπελπισμένο. Τίποτ' ἄλλο.

(Ἀσάλευτη Ζωή, Ἑκατὸ Φωνές).

Ποιήματα σὰν τὰ περισσότερ' ἀπ' αὐτὰ πὺν σᾶς ἀνάφερα, σὰν τὴ «Φοῖνικιά», τὴν ἀξιοθαύμαστη σὲ φιλοσοφικὸ βάθος καὶ λυρικὸ ὕψος, μὲ τὶς τραγικὲς ἀμφιβολίες κ' ἐρωτήσεις τοῦ ἐφήμερου ὄνειρο-πόλου ἀνθρώπου πὺν σβύνει μὰ πὺν ἀφίνει σὰν ὁ λ ὁ φ ω τ ο ν ὅ ν τ ὁ ὕ μ α γύρω στὸ γιγάντιο ἀλληγορικῆς ἔννοιαις δέντρο τὴν ποίη-ση καὶ τὴ σκέψη του· σὰν τὶς ἀσύγκριτες καὶ πλημμυρισμένες ἀπὸ ἡλιοφειγίσματα μινιατοῦρες πὺν λέγονται «Ίαμβοι καὶ Ἀνάπαι-στοι», σὰν τὸ δραματικὸν συμβολισμὸν καὶ προφητικὸν ὄραματι-σμοῦ μιᾶς παγκόσμιας εἰρήνης καὶ ἀγάπης «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», σὰν τὸν «Ἀσκραῖο» καὶ τὶς «Ἀλυσίδες» τῆς ἀριστουργηματικῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς», σὰν τὰ μπριλάντια πὺν εἶνε φυλαγμένα μέσα στοὺς «Καμηλοὺς τῆς λιμνοθάλασσας», τοὺς «Βωμούς», τὴν «Πολι-τεία καὶ τὴ Μοναξιά» καὶ σ' ὅλες τὶς ἄλλες συλλογές, μὰ πὺν μποροῦν νὰ τὰ ξεχωρίσουν μόνο τὰ ἐξασκημένα μάτια στὶς ὥραιες ἐνατενί-σεις καὶ στὶς αἰσθαντικὲς βυθοσκοπήσεις, τέτοια ποιήματα εἶνε συγ-χρονισμένα μ' ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ μ' ὅλους τοὺς αἰῶνες, ὅσο θὰ ὦ. πάρχουν κοινωνίες πὺν θὰ θεωροῦν τὴν ποίησιν σὰν τὴν ἰδανικώ-τερη ἔκφραση τοῦ πολιτισμοῦ των, ὅσο οἱ μεγάλοι νόμοι πὺν κυ-βεργοῦν τὸ σύμπαν θὰ παραμένουν οἱ ἴδιοι καὶ ὅσο οἱ διαβατάρικες αὐτὲς σκεπτόμενες ὑπάρξεις πὺν λέγονται ἄνθρωποι μάταια θὰ πε-ριμένουν τὴ λύσιν στὰ σφιγγώδικα αἰνίγματα πὺν τοὺς πιέζουν σὰν ἐφιιάλτες.

Χαμογελᾷ κανεὶς μὲ τοὺς αὐτοσχεδιαστοὺς καὶ αὐτοβάφτιστοὺς κριτικοὺς πὺν δὲν καλοχονεύουν τὰ ξένα διαβάσματα καὶ μᾶς κοπα-νοῦν πὺν ὁ Παλαμᾶς δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει γιὰτ' εἶνε τάχα ἔξω ἀπὸ τὴ σημερινὴ ζωὴ καὶ δὲν ἀκολουθεῖ τὰ μεταπολεμικὰ ρε ὕ μ α τ α.

Μὰ πρῶτ' ἀπ' ὅλα πρέπει νὰ τονιστῇ πὺν ὁ Ποιητὴς μας, ὅσο μεγάλος καὶ ἂν εἶνε, δὲν ἔχει δυστυχῶς τ' Ὁρφικὸ χάρισμα νὰ συγ-κινή τ' ἄψυχα πλάσματα κ' ἔπειτα γιὰ ποιά ρεύματα μᾶς μιλοῦν οἱ κατασκευαστὲς τῶν διαφόρων κ α λ ο υ π ι ὦ ν ; Τὸ νεοκλασσικὸ ἢ τὸ νεοχριστιανικὸ ; Ἡ μήπως τὸ κομμουνιστικὸ ; Μὰ τότε γιὰτὶ ὄχι καὶ τὸ φασιστικὸ ;

Ἡ γιὰ τὰ ρεύματα μέσα στὰ ὁποῖα παρὰσύνονται καὶ βρίσκουν ἄδοξο θάνατο κακὸζηλοὶ καὶ κακότεχνοὶ τάχατε νεωτεριστὲς, ἄνθρωποι «στοὺς ὁποίους ἡ ἐγκεφαλικὴ ἀπονάρκωση δίνει τὴ δύναμιν νὰ σκέ-πτωνται μὲ τὸ νωτιαῖο μυαλὸ καὶ τὸ μεγάλο συμπαθητικὸ», γιὰ νὰ μεταχειριστῶ τὴ φράσιν τοῦ Paul Souday ;

Κι ὁ ξεχωριστὸς Γάλλος κριτικός, συνεχίζοντας τὴ τσουχτερή του ἀπάντηση στὶς θεωρίες πὼς «μιὰ αἴσθησις πολὺ ἐπαναλαμβανόμενῃ δὲν ἐπενεργεῖ πιά καὶ πὼς μας χρειάζεται κάτι νέο, ἔστω κι ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἄλλο στὸν κόσμος, γι αὐτὸ καὶ τ' ἀριστουργήματα παύουν νὰ εἶνε τῆς μόδας», λέει μὲ μιὰν ἀξιολογίμην εἰλικρίνεια πὼς ὑπάρχει μιὰ αἰώνια ὁμορφιὰ καὶ γι αὐτὸ δοκιμάζει περισσότερη εὐχαρίστησις νὰ ξαναδιαβάξῃ τὸν Ὅμηρον παρὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς χτεσινοὺς καὶ σημερινοὺς ποιητές.

Μερικοί, καὶ μὲ διπλώματα δυστυχῶς στὴν τσέπη, ἔχουν τὴν ἀφέλεια νὰ λένε μὲ στόμφο : «Δὲν καταλαβαίνομε τὸν Παλαμᾶ !» Μὰ φταίει ὁ Παλαμᾶς γι αὐτὸ ἢ ἡ σχολαστικὴ τους ἐκπαίδευσις ποὺ σκέπασε τὸ μυαλό τους μ' ὁμίχλη ποὺ δὲν ἐφρόντισαν τόσα χρόνια νὰ τὴ διαλύσουν μὲ τὶς ἀχτίνες μιᾶς λογοτεχνικῆς μόρφωσης ;

Κι ὁ Παλαμᾶς ἀπευθύνεται κυρίως σὲ μορφωμένο καὶ σ' αἰσθαντικὸ κοινό.

Μ' ὅλ' αὐτά, πρᾶγμα ὀλοφάνερο τῆς ἀναμφισβήτητης ἀξίας του ἢ ἐπίδρασί του στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία εἶνε σημαντικὴ, τέτοια ποὺ νὰ μὴν ἔχῃ τὴν ὁμοιά της—ἂν ἐξαιρέσῃ κανεὶς τὴ γλωσσικὴ ἐπανάστασις τοῦ μεγάλου Ψυχάρη—στὴν πνευματικὴ ἀνέλιξις τοῦ ἔθνους μας.

Ἄν τυχόν, Κυρίες καὶ Κύριοι, μοῦ τύχαινε νὰ συναντήσω στὴν Ἀθήνα κανένα ξένο φιλότεχνο—πρᾶγμα πολὺ ἀπίθανο, γιὰτὶ οἱ ξένοι ἐχτιμοῦν περισσότερ' ἀπὸ μᾶς ὅ,τι καλὸ ἔχομε — ποὺ νὰ μὲ ρωτοῦσε θαμπωμένος, ὥστερ' ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἀρχαίων ἀριστουργημάτων : «καλὰ ὅλ' αὐτὰ εἶνε τῶν προγόνων σας· ποῦ εἶναι τὰ σημάδια τοῦ νεώτερου σας καλλιτεχνικοῦ πολιτισμοῦ ; » Ἀντὶ νὰ τοῦ ἀπαντήσω, θὰ τὸν ἔπαιρ' ἀπὸ τὸ χέρι καὶ θὰ τὸν ἔφερα στὴν Πινακοθήκη. Ἐκεῖ θὰ τὸν ἔβαζα νὰ σταθῇ μπροστὰ στὴ «Σταύρωσι» τοῦ Θεοτοκοπούλου καὶ στὸ «Τάμα» τοῦ Γκίζη.

Ἐπειτα θὰ τοῦδειχνα στὸ Πρῶτο Νεκροταφεῖο τὴν «Κοιμάμενη» τοῦ Χαλεπᾶ καὶ τελευταῖα θὰ τὸν ὀδηγοῦσα στὴν ὁδὸν Ἀσκληπιοῦ, σ' ἓνα σεμνὸ σπιτάκι. Καὶ τότε μόνο θὰ τοῦλεγα : «Νὰ τὸ Μουσεῖο τοῦ Νεοελληνικοῦ πνεύματος. Θὰ χρειαστῇ πολὺν καιρὸ γιὰ νὰ τὸ μελετήσῃς καλά. Ἐδῶ μέσα κατοικεῖ ὁ ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ ».